
Het ontstaan van de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek

In de 19^e eeuw kwam de industriële ontwikkeling op gang, waarbij buiten de oude binnenstad van Delft diverse fabrieken werden gesticht. Deze lagen vooral langs waterwegen die onmisbaar waren voor de aanvoer van grondstoffen en brandstoffen (steenkool) en voor de afvoer van producten. Een aantal fabrieken lag bovendien aan de in 1847 geopende spoorlijn tussen Den Haag en Rotterdam.

De ondernemer ir. J.C. (Jacques) van Marken stichtte in Delft vier ondernemingen:

- De Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek
- De Fransch-Hollandsche Oliefabrieken Calvé-Delft
- De Lijm- en Gelatinefabriek en
- De Cooperatieve Drukkerij Van Marken

Op een weiland nabij de Lepelbrug werd in de jaren 1869-1870 de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek gebouwd. Vanaf 1879 werd deze fabriek voortdurend uitgebreid met productiegebouwen en opslagloodsen, zodat een groot complex ontstond. De fabriek is gebouwd door eigen werknemers, die na de bouw werden omgeschoold om de fabrieksmachines te bedienen. Terrein 'Oost' is duidelijk uit de beginjaren, de uitbreidingen aan de andere kant van de spoorlijn zijn vrijwel allemaal van na de 2e wereldoorlog.

Naamloze Vennootschap Verenigde Kantoorgebouwen

Aan de Wateringseweg werd in de jaren 1905-1907 een representatief kantoorgebouw gebouwd, dat aanvankelijk gezamenlijk werd gebruikt door de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, de Oliefabriek Calvé-Delft en de Lijm- en Gelatinefabriek. Het gebouw ressorteerde onder een afzonderlijke naamloze vennootschap, de "N.V. Vereenigde Kantoorgebouwen te Hof van Delft", opgericht met als doel het bouwen en exploiteren van één of meer gebouwen bestemd voor kantoorlokalen. Later werd Gist- en Spiritusfabriek de alleengebruiker.

Architecten

De architect was B. Schelling, chef van het bouwbureau van Gist zelf. Hij heeft ook vrij veel van de andere fabrieksgebouwen ontworpen. Bij het ontwerp van het kantoorgebouw werd Schelling geassisteerd door Karel Muller, architect uit Amsterdam. Zijn honorarium bedroeg van 3,5% van de totale bouwkosten a € 130.500,- (= € 4.567,29).

Fundering

De eerste paal werd geslagen op 7 juni 1905, de ingebruikname was op 20 december 1907. Bouwtijd: 2 jaar en 6 maanden. Het gebouw staat op 787 heipalen, variërend in lengte van 7,5 tot 16 meter. De manier van funderen is de Amsterdamse manier (Dat betekent twee palen op enige afstand van elkaar geslagen, eroverheen een balk (=kesp) waarop de breed uiteenlopende muur staat. Onder de hoeken van de muren en ter plaatse van de ondersteuning van de kapsanten staan drie palen naast elkaar).

Ideeën voor de bouw

In eerste instantie wilde men een grote hal met eromheen een grote open kantoor of administratiezalen en op de eerste verdieping een galerij, met daaraan verschillende individuelere kantooruimten. Later is de huidige 1^e verdieping er later tussen geplaatst. In het begin stadium waren er ontwerpen voor het hoofdgebouw met een open binnenplaats. Na veel overleg met directie werd gekozen voor een navolging van het kantoorgebouw "De Schelde" te Vlissingen (veel kleiner) met een overdekte hal. Voor de beslissing van de glazen kap waren niet de stook- of onderhoudskosten doorslaggevend, maar de gehele sfeer van het gebouw en de aangename werkruimte. De hal heeft bij talloze fabrieks- en persoonlijke jubilea dienst gedaan als feestlokaal. In de beginjaren gaf de buitenkap veel onderhoud door breuk, als gevolg van temperatuurverschillen.

Speculatie over stijl en stroming

De stijl waarin het hoofdkantoor is gebouwd, past binnen het 'Traditionalisme' zijnde een stijl die ook voorkomt binnen de Amsterdamse School. Echter binnen de Amsterdamse School is er een splitsing te herkennen tussen de Traditionalisten, samen met de Rationalisten enerzijds en de Expressionisten anderzijds. Berlage streeft naar versobering en is een Traditionalist. De Klerk en bijv. H. Th. Wijdeveld (grootvader van Klos) zijn Expressionisten, zij streven naar een grotere uitdrukking in een vormtaal die meer identiteit geeft. Uiteindelijk wint, door economische aspecten, het Rationalisme. Deze bouwt goedkoper.

De Nieuwe Zakelijkheid is een stijl die pas na 1923 opkomt. Daaronder vallen o.a. de werken van de architect Duiker. Voorbeelden van de Nieuwe Zakelijkheid zijn het Sanatorium "Zonnestraal" te Hilversum en de "Nirvana" flat te Den Haag. Typerend voor zulke gebouwen zijn vaak de zeer dunne raamkozijnen, dunne betonvloeren met verjongende balken (beton wit geschilderd). Veel glas, openheid is zeer belangrijk en is goedkoop. Het hoofdgebouw van de Gist hoort hier binnen niet thuis.

Grote lampen onder de glazen kap

De twee grote hangende lampen in de hal zijn door het personeel aangeboden aan de directie voor het 60-jarige bestaan van de fabriek. De lampen zijn ontworpen door een architect uit Amsterdam, Dhr. H. Elite. Hij bouwde o.a. een synagoge aan Jac. Obrechtsplein in Amsterdam. Met dat werk is de architect absoluut in een rijtje met W.M. Dudouk en dhr. Wils te plaatsen. De stijl is plasticisme, of kubisme. De lampen met witte bollen rond de zijkanten van de hal zijn niet belangrijk en van later tijd.

Wetenswaardigheden

Bij het tachtig jarig bestaan is het gedenkraam in het grote trappenhuis door het College van Commissarissen aan de directie aangeboden. De directeuren van de oprichting tot 1950 zijn opgenomen in het schild. Op symbolische wijze zijn de werkzaamheden in de fabriek aangebracht.

Het borstbeeld van J.C. van Marken aan de kopse kant, met daarachter op de muur een keramisch tableau ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan (1870-1920) aangebracht. De heer Van Marken was een pionierende filantroop, met bijzondere zorg voor zijn arbeiders. Iedereen kreeg een dak boven zijn hoofd. Zo liet hij idealistisch het Agneta-park aanleggen, in het midden zijn eigen huis, met eromheen de arbeiders. Het park is in 1889 ontworpen door Zocher, een zeer bekende landschapsarchitect. Het huis van Van Marken is helaas na verzakkingen afgebroken. De overige arbeidershuizen met de opvallende kleuren geel en grijs, zijn in 1925 ontworpen door dhr. J. Gratama (hij was ooit een leerling van Berlage). In een deel achter de Lindenhof (=in de volksmond 'de Tent') zat, tot een aantal jaren geleden, het Pensioenfonds van de Gist. Dit pensioenstelsel is ook iets bijzonders, wat Van Marken al eind vorige eeuw invoerde.

Andere borstbeelden van president-directeuren zijn: H.G. Walter, W.H. van Leeuwen, Verkade, Jellema en E.W. ter Horst.

Op de galerij van de eerste verdieping hangen glas-in-lood tableaux van de verschillende gemeenten waar de fabriek vestigingen had. Met de klok mee Bordeaux, Delft, Huij, Delfshaven, Hof van Delft en Brugge.

Aan de linkermuur van de hoofdtrap hangt een oud schilderij van het terrein Oost. Wanneer je nu deze trap afloopt dan zie je in de tegenoverstaande muur een tegeltableau, aangeboden door de vrouwen van de werknemers aan de toenmalige directie, voor de hulp geboden in de oorlogsjaren zoals het verstrekken van eten aan de bevolking. De verschillende ketels werden gebruikt in een gaarkeuken.

Duidelijk zichtbaar zijn de betaal- en afhaaloketten aan weerszijde van de grote hal op de begane grond. Hier stonden de werknemers vroeger in de rij om hun loon in ontvangst te nemen. In 2010 is een deel van de film "Sunny Boy" in deze hal opgenomen en later ook de film Riphagen.